

Az emlék(ezet) identitáskonstruáló lehetőségei

Finy Petra: *Madárasszony. Akinek szárnya van, kalitkába kerül.*
Libri Kiadó, Budapest, 2012

„Bár néha úgy érzem, miért megyek vissza a múltba, amikor a jelenben sem vagyok itt teljesen? – És megint megsimítom a méhem, és a meddőségemre gondolk. A terméketlen jelenemre” (146) – hangzik a narrátori ráeszmélés, amely összefoglalja Linger Lea magánakcióját: az anya élete után kutatva feléleszti a ki nem mondott, illetve elhallgatott családi történeteket. Az emlékezésben az anya felidézése a múlt kutatásának fogalmával azonosul. Az újra felfedezett emléktöredékek összeillesztésével azonban megnyílik a személyi szabadság, s megteremtődik a tudatos nő. A kutató narrátornak nemcsak saját elfojtott emlékeivel kell szembesülnie, hanem közvetetten, mások emlékezetét, illetve múlttapasztalatait is el kell fogadnia. S a legnehezebb elfogadni egy, az egyéni tapasztalat számára irreális valóságot, és szembesülni a valószerűvel valótlanként.

A felkeresett családtagok és barátok elbeszéléseiben a fantasztikum, a boszorkányság, a meghökkentő elemek párosulnak Lili személyével. Ezen a ponton találkozik az emlék a mese és a legenda műfajával. A *Madárasszony* emlékező narrátorai mind történetmondók, s mint e szerepkörhöz tartozóknak, az ő kezükben van az emlékgigazság feltárása, s a határvonalak kijelölése realitás és irrealitás között: „...nekem már nagyapa történetei is legendaszerűek voltak. De Böbebú meséi még ezeken is túltesznek” (152). Ezáltal válik az emlékek főhőse, Lili, egyben távoli, mitologizált alakká a lánya, s azon túlmenően az olvasó szemében is. A már nem élő szubjektum személyes múltjának elbeszélhetősége révén kirajzolódó anyalánya kapcsolat mellett pedig egy családi mítosz is hangot kap.

A cím mellett a szöveg és több fejezetcím is igazolja azt a meghatározó narrációs eljárást, amely az emberi és a természeti kapcsolatrendszerrel szolgálja. A könyv szerkezeti felépítésére is utalva, megemlíthető a tartal-

lomjegyzék helyett álló *Határozó*, felidézve bennünk a madár- és növényhatározó sajátosságait. A műben megjelenő emlékezeti gondolkodás egyik fontos szegmense a személyes jellegű geokulturális tapasztalat. Különösen a táj- és természetorientált világ (madarak és növények) valóságában tárulkozik fel Lea előtt a múlt. Hiszen még ha az emlékek centrális pozíciójában az anya is áll, szinte mindegyik kiindulópontja egy-egy impresszió, gondolat, a véletlen, a természet („A balkáni gerléről szól az utolsó emlékem...”; „Jut eszembe, seregélyek, lesz még egy történetem”, „Azért hoztalak el ide, mert ez az emlék ehhez az épülethez kötődik”). A körülöttünk lévő jelek tehát olyan narratívák, melyekből történetek, mesék születnek. Ezek az ornamentális leírások, a nem-emberi világgal alkotott metaforák, hasonlatok és megszemélyesítések egy kapcsolatépítés fontos szervezőelemei, melyek hozzájárulnak, „hogyan az irodalmi kánon megnyíljon a természetleírások és mind a történeti, mind a mai földrajzi terek irodalmának szélesebb köre előtt”.¹

E diskurzusból kiindulva az animista kultúrával is kapcsolatba hozható a regénycelemek, illetve az is elmondható, hogy Lea becenevében – amit anyjától kapott – az animizmus maradványai lelhetőek fel (Lepe név a lepkekéből eredeztetve). A madárság behálózza az egész regényt. Az anya állandó interakcióban áll környezetével a madárvilágon keresztül („Lili nem ezen a világon élt. Vagyis itt élt, csak éppen nem az emberek között. Adhattam én olyan melegséget, mint a vikunya, ha nem voltak tollaim és csőröm” [126]).

Az emléktörténetekben egybefonódik a mesélők foglalkozása és szenvedélye az emlékekkel. Az emlékezet élő narratíváinak szinte mindegyike egy-egy szenvedélynek a rabja: az anya mániákus madarász, az elbeszélő lepke-mániás, a nagyanya megrögzött hívő, Leó szarvasgombagyűjtő, Fanni bábozó... Mindegyikük emlék- és világtapasztalata olyan megfogalmazásban és olyan párhuzamokban konstruálódik, amelyek hasonlatok formájában lépnek kapcsolatba egymással (ember – madár – növény analógiás kapcsolata). A természettel a szabadság érzése azonosul, s Lili esetében a természet szerves részévé válás a cél. Ezt a tájorientációt és tájbefogadási lehetőséget támasztja alá a vonaton történő utazás is: „Leó beszélt rá a vasútra. Jöhettünk volna repülővel is, de azt mondta, a táj változása, és az, hogy belefűrődünk a vidékbe, higgyem el, páratlan élmény lesz, mert repülővel olyan, mintha felülről, idegenként szemlélnénk csak a terepasztal-szerűen érzékelhető országokat. Így viszont mintha a lényükbe hatolnánk, mintha belefűrödnénk a személyiségükben. Ami sokkal mélyebb lenyomatot hagy a lelkünkön, mintha csak a felhők fölül látnánk őket, ahonnan minden steril és pontatlan” (284).

¹ Robert Kern: Ökokritika – Mire való voltaképpen? *Helikon*, 2007. 3. 362.

Az anya alakja az emlékezők relációjában értelmeződik, mindez hozzájárul ahhoz, hogy a múlt narrativizálásában a személyes megtapasztalás és magatartásforma is érvényesüljön a történetekhez fűzött véleményekben. Az emlékfelidézők és Lea személyét illetően is elmondható, hogy „a jelenlevővé tétel vagy megjelenítés azzal is alakít és újra-teremt, aminek a történetbeli cselekvéshez közvetlen köze nincs”.² Az emlékezet felidézett képei ezáltal gyakran ideiglenesen eltávolodnak az anya alakjától. Az így kirajzolódott család és a barátok életstílusa pedig igen sokszínű, mint ahogyan végül a realizálódó anyakép is.

Az állandó önértelmezési kényszerből eredendően a szubjektum önmagára való alátétekintési vágyaként minősíthető az emléknymok működésbe hozása. Az én személyiségkialakításában fontos szerepe van a jelen környezeti hatások mellett a múlt ismereteinek, hiszen az egyéniség a múlt lerakódásának az összessége is. „Elmesélek néhány olyan emléket, ami közelebb hozhatja anyádat hozzád. Vagy önmagadat önmagadhoz, mert ha jól sejtem, inkább erről van szó...” (246). Ahhoz tehát, hogy Lea megértse saját életét, a múlt részesévé kell válnia, ismernie kell az anyai ágon átörökíthető családi mítoszt.

Az önmeghatározást az egyén tudatában megformálódott hiány-jelek alakítják, hiszen az anya halálával a csönd mechanizmusa lépett be Lea életébe: „Húsz évig volt halott az agyam. Pontosan annyi ideig, amennyi ideje anyám is halott” (9). A felejtés felfedezése, vagyis a szubjektumban tapasztalt üresség konstruáló erejének hatására az elbeszélő a személyes hiánytapasztalat betöltésének vágyával indul el. Lea mint a hiányt érzékelő népmesei hős próbál szembenézni a család mesebeli történeteivel. S így lesz az öntapasztalás egyik meghatározó célja a hiányként megjelenő anya alakjának megragadása: „...nekem emlékekre van szükségem. Anyám ezt csinálja. Anyám azt csinálja. Mindegy, csak anyám csinálja” (69).

Az emlékek akkor élnek, amikor kimondjuk, továbbadjuk őket. A körvonalazhatatlan hiányt pótolják ezek a mesék, emléktörténetek. Ez biztosít egy olyan perspektívát, amelyben Lea ürességtapasztalata kiegészül, hogy tovább tudjon lépni egy új élet felé. A barátok és rokonok által képviselt kollektív tudat felélesztésére kerül sor, mely egyben életben tartja a már nem élő Lili személyét. Az anya személyiségének a feltárása lehetőség Lea számára a kilépésre, hiszen rá kell jönnie, hogy lehetetlen a múlt(já)tól való elszakadás. Önmaga értelmezhetőségéhez az emlékeken keresztül kell eljutnia. E kiútkeresési kísérletben a választ kereső szubjektum titkokkal áll

---

² Thomka Beáta: Az idő megalkotása, a helyek működése. *Jelenkor*, 1995. 12. sz. 1111.

szemben. „Ahány embert felkeresek, annyi embernek okozok fájdalmat a kutatásommal és a buta kérdéseimmel. Szánakozóak, mert érzik, hogy ez az emlékgyűjtés nekem a legfájdalmasabb. Ahány embert felkeresek, annyszor kell átélnem anyám kínjait” (199). Az elbeszélte emlékek átörökítése a következő generációra magával hozza a pszichikai síkon történő kínok átélését. Az emlékek ilyen jellegű reprodukciója konstruktív jellegű az egyén identitásalakításában és önelképzelésében.

Először mint belső kényszer tör rá az emlékezés: „...az elmében valami mocorogni kezdett tegnap. Először halkan mozgolódtak a képek, majd mint egy rosszul összeillesztett öntözőrendszer résein a víz, tűhegyes sugárban spriccelni kezdtek tudatomba az események. Végül a múlt minden gátat átszakított” (9). Az elbeszélői tudatban nem semmisült meg az idő múlásával teljes egészében a személyes múlt, az anya emléke is csupán ideiglenesen szorult a tudatalattiba, az elme mélyére. Lea, az emlékező narrátor vonatkozásában egy emlékezeti harcról beszélhetünk: „A szemhéjam lehunyva. Így moztam. Néha azt hiszem, elég. Nem folytatom ezt az egészet. Mi közöm nekem anyámhoz. Ha ő úgy döntött, elmegy, én miért csimpaszkodom belé és az emlékeibe” (37). Pszichoanalitikus megközelítésben a jelenség azonosítható az elfojtással. Ami mégis megkülönbözteti és kiemeli az elbeszélőt a freudi világból, az az, hogy az elfojtás aktusának az emlékező narrátor tudatában van, s fel is veszi ellene a harcot: „Azt mondják, az embernek az a testrésze betegszik meg, ahol valami gondja van. Az odatartozó csakrával. Akkor nekem a harmadik szememmel van baj. Mármint a harmadikszem-csakrámmal. Mintha nem akarnék látni semmi túlvilágot” (30). A külső és a belső tapasztalat egymásravitülésében kerül sor az önszemlélet textualizálódására: „Olyan vagyok, mint a keletlen tészta, rossz bennem az élesztő... Különben is, az agyam tesz terméketlenné. Biztosan félek, hogy rossz anya leszek” (51). A test korlátja tehát a psziché, mely akadályt jelent az önmeghatározásban, a környezethez történő alkalmazkodásában s a szaporodási képességben. A személyiség dichotómiája tapasztalható itt meg, melyben megteremtődik a tudatalatti és test szimbiózisa.

Szinte folyamatosan jelen van a regényben az önreflexió, a narrátor helyzetének és tudatállapotának elbeszélése: „Na, jól van, megfájdult a fejem. Pedig nem is jött elő annyi emlék, amennyi emléket valójában hordozok. Kérdés persze, kell-e őket cipelnem. Vagy csak lehajítom ezeket is a sarokba, mint a táskámat, ha hazajövök” (30). Az emlékezőgátlás mechanizmusa a felejtésbe való menekülés és a passzív megőrzés között lebeg.

Az anya kérdésköréhez kapcsolódva pedig a gyermekkor, illetve a gyermeki tapasztalat válik hangsúlyossá. „A gyermekkorom ijesztőbb, mint a

legrémissztóbb Grimm-mese” (19) – tudatosan az emlékező narrátorban. A gyermekkorban elszenvedett traumák³ folytán Lea élettere beszűkült, s ez befolyásolja felnőttkori jelenében. Így lesz az egyedüli lehetőség és támpont a bizonytalan, önmagát kereső, húszas éveinek végén járó női elbeszélőnek az anya múltjának rekonstrukciója. Az elbeszélő gyermekkorának megismerésében nemcsak a felidézett szituációt, hanem az azzal járó emocionális tapasztalatokat is képes újra átélni.

Az útrakelés aktusa időben és térben egyaránt megtörténik. Lea felkerekíti a még élő, az anyához valamikor közel álló személyeket, hogy emlékeket gyűjtsön, és megteremtsen egy képet önmagában az anyáról. A narrátor élete is akképpen formálódik és teljeseedik ki, ahogyan kirajzolódik az anya élete, amelyben több titokra és elhallgatott személyre is fény derül. A tudatban zajló utazás körkörös: eljuttatja az ént önmagához („Azzal, hogy Dorien elment, én is elindultam egy új úton” [190]). A megtapasztalt hatások mint Heidegger tölgyfája⁴ válnak szervezőelemmé az irányvesztés, majd megtalálás folyamatában. A valóságban megtörtént tényleges utazás pedig magában rejtja a távolodást is (Lea egyre jobban eltávolodik addigi életétől, felerősödik, majd végül szakításhoz vezet a Dorien iránti ellen-szenve).

„A térszemlélet átalakulásával együtt átrendeződik az ember viszonya környezetével.”⁵ A Doriennel való kapcsolatban is az identitáskeresés filozófiája jelenik meg: „Üres a kis szentendrei ház, felszabadítóan üres. Jólesik ez a csupaszság, valahogy megtisztítja a lelkemet. Most, hogy Dorien elköltözött, nyilvánvalóbb, hogy mi voltam én a lakásban, és mi volt ő” (190). A múlttal való szembenézés mindig előreviszi Lea életét, s az emlékkutatások által megtapasztalt új dolgok formáló erejűek a jelenét illetően is: megkérdőjelezzik az eddigi megformált létét s a világhoz való viszonyát.

A múlt titkairól a fennmaradt tárgyi emlékek is beszélnek. „Három nagy doboz. Ennyiben fér el anyám élete. Szellősen, levegősen. Nagypapám egybe is bele tudta volna préselni, de az hogyan nézne ki? Egy doboz élet? Az túl kevésnek tűnik. Annyira, mintha meg sem történt volna” (120). A dobozok mint a „lomromok” archívumai az emberi élet bizonyítékai. A személyes élet itt már csak tárgyasult formában tud önmagáról beszélni, hiszen a tárgyak magukon viselik az olvashatóságot (madárhatározók,

³ „Valahogy úgy tudott ringatni, hogy attól mindig megrémültem” (13).

⁴ Martin Heidegger: A földút = Martin Heidegger: „...*költőien lakozik az ember...*”. Válogatott írások. T-Twins Kiadó, Budapest–Szeged, 1994. 220.

⁵ Balázs Péter: Tér–Táj–Tűz. DLA-értekezés, PTE Művészeti Kar Doktori Iskola, 2008. (<http://www.art.pte.hu/menu/196/91>; Doktori tézisek és értekezések adatbázisa; 2010. 1. 25.)

orvosi papírok...). A tárhelybe összegyűjtött személyes jellegű tárgyak, átörökítve a múltat, újabb titkok tárhelyei lehetnek. Az itt kutatónak a személyes élet dekonstruálódásával kell szembeesnie a három doboz mikroterébe tekintve.

Egy-egy régi fényképpel való szembesülés a másképp láttatás eszközeként is megjelenhet. A fénykép mint médium közvetítő szerepet hordoz jelen és múlt között: átörökíti a múlt egy pillanatnyi szegmensét. Lea felismeri az anya portréja által a rokoni vonásokat Böbebúban, amit korábban nem vélt felfedezni: „Egy csipkelapú képet tol a kezembe, amiről egy halvány, holdmosolyú asszony tekint vissza rám. [...] Visszabújok a fényképbe. És újra rátekintek. Hiszen neki is holdkaréjszája van” (147). A régi családi fénykép egy olyan vizuális megjelenítése a múltnak, illetve a múlt egy pillanatának, melyen a személyek között fennálló külső jellegű analógiás kapcsolatrendszer is fellelhető. A képet forgató szubjektum előtt egy új dimenzió nyílhat meg, hiszen külső szemlélőként olyan látvánnyal találkozunk, amely újabb összefüggésre utal a múlt kapcsán (a vér szerinti apa az eddigi nagybátyja). „A gyanú újra feltámad bennem, ugyanaz a szívbe markoló gyanú, mint amikor az esküvői képet nézegettem, amin rajta volt az apám, az anyám és a nagybátyám is. Most hirtelen összemosódnak az arcok bennem, leginkább két arc olvad egymásba, az apám és a nagybátyám arca, míg végül már teljesen eltűnik apám feje, és csak a nagybátyám néz rám” (231). A tudatban tovább formálódó fénykép a személyeket azonosító arcok által elevenedik meg, hiszen az „arcot úgy olvassuk a legkönnyebben, ha lerajzoljuk, ha textusát lejegyezzük”.⁶

A regény szerkezeti felépítését is figyelembe véve, az emlékéradat az elbeszélőtől indul, s vele is zárul. Az utolsó történetet Lea nevelőapja kezdi mesélni, de a végén a lány átveszi az emlékezési mechanizmust, s befejezni már ő fogja: „...ekkor viszont átveszem a nevelőapámtól a szót, mert hirtelen eszembe jut ez az emlék, pedig már szinte teljesen törölte az agyam” (312). A történetmondó és a hallgató emlékezete fonódik itt össze a közös múltból eredendően, valamint ezen a ponton találkozik a műben egymásba folyamatosan átszűrődő két idősíki (Lea jelene és Lili múltja) is.

A regény központi szervezőeleme az énkérés. A hely megtalálása pedig nemcsak a tudatban és a testben lezajló folyamat, hanem láthatóvá is válik a regény végén az új otthon meghatározásakor. Az emlékezés nemcsak jelenlévővé, hanem újra- és továbbélhetővé is teszi a múltat, ugyanis Lea a jelenné formált emlékeket továbbviszi, amikor az anyja volt szerel-

⁶ Kocziszky Éva: *Az arc olvasása*. Fiziognómia és vizuális kommunikáció, 2001. URL: <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/Kocziszky/ARC6.htm>

mével várja a közös gyermeküket. Létrejött tehát Leában a test és lélek összhangja: a nőiség beteljesedett az anyaságban. A meddőség legyőzésével a múlt megtapasztalása a jelen megértésének a függvényeként értelmeződik. Vagyis a jelenben tapasztalt személyes idegenségérzete és a hiányos identitás eredményezte mindvégig Lea betegségét: nem ismerte önmagát, s ezáltal a világot sem. A számára hiányzó múlt-ismeretek az ön-élet lehetőségeinek az elodázása lett volna. Az identitás helyreállt, a múlt nem csak a jelent, de a jövőt is befolyásoló szegmensként vesz részt az egyén életében. A működésbe hozott emlékyomok olyan dimenziót képeznek a regényben, amelyben az önmegőrzés, önátmentés szembefordul az idő törülő mechanizmusával, vagyis a felejtéssel: régi történetek kapnak új hangot, majd újak is konstruálódnak, s ezek alapozzák meg a szubjektum remélt jövőjét.

Irodalom

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999
- Balázs Péter: Tér-Táj-Tűz. DLA-értekezés, PTE Művészeti Kar Doktori Iskola, 2008. (<http://www.art.pte.hu/menu/196/91>; Doktori tézisek és értekezések adatbázisa; 2010. 1. 25.)
- Heidegger, Martin: A művészet és a tér. In: „...költőien lakozik az ember...”. T-Twins Kiadó, Pompeji, 1994. 211–217.
- Heidegger Martin: A földút = Martin Heidegger: „...költőien lakozik az ember...”. Válogatott írások. T-Twins Kiadó, Budapest–Szeged, 1994. 219–222.
- Természetírás – természetolvasás. *Hungarológiai Közlemények*. Újvidék, 2009/2.
- Kern, Robert: Ökokritika – Mire való voltaképpen? *Helikon*, 2007/3. 362–387.
- Kocziszky Éva: Az arc olvasása. Fiziognómia és vizuális kommunikáció, 2001.
URL: <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/Kocziszky/ARC6.htm>
- Manes, Christopher: Természet és hallgatás. *Helikon*, 2007/3. 348–361.
- Nemes Péter: Az ökokritika rövid története. *Helikon*, 2007/3. 341–347.
- Ricoeur, Paul: Emlékezet – felejtés – történelem = *Narratívák 3*. A kultúra narratívái. Szerk. Thomka Beáta. Kijárat Kiadó, Budapest, 1999. 51–68.
- Thomka Beáta: A Közép-Európa-közérzet és téridő. *Kalligram*. 1995. 5. 23–27.
- Thomka Beáta: Az idő megalkotása, a helyek működése. *Jelenkor*, 1995. 12. sz. 1110–1114.